

REFLEKSIJA

Marko Juvan *Kriza slovenistične literarne vede?*

Spisek opažanj

Vprašaj, postavljen na konec naslova, seveda zaznamuje posebno modalno razmerje do predpostavke o krizi v stroki: pridržek in dvom, ali je treba ugotoviti pritrđiti ali pa ji je bolje vzeti njeno zatrjevalno moč ter jo spremeniti v vprašljivo hipotezo. Takšna negotovost, dvoumnost bi že sama na sebi utegnila biti nekaj kriznega. Je zato vprašaj na drugi ravni znak za vprašljivost subjekta te izjave? Kdo je tisti, ki sploh lahko postavlja takšno trditev? Mu vprašanje vsiljuje njegova umeščenost v diskurz omenjene discipline? Ali o domnevni krizi lahko razpravlja nekdo, ki je morda njen simptom (pisec teh vrstic je, kot pravijo, med prvimi po »požarnih stopnicah« zbežal z ljubljanske slavistike)? In ali je logično ter etično s povzemajočim, vseobsegajočim izrazom »kriza« označiti dolgi niz (zvečine empirično preverljivih) opažanj? Zbral sem jih v tale provizični spisek:

- Po upokojitvi nosilcev slovenistične literarne zgodovine na Filozofski fakulteti (Franca Zadravca, Borisa Paternuja, Matjaža Kmecla, Helge Glušič) je zazevala vrzel in je ostalo nepokritih več ključnih področij (na primer sodobna pripovedna proza in dramatika);

- pod pritiski nedomišljenih ministrskih normativov za sistematizacijo delovnih mest in financiranje študijskih programov je bilo v zadnjih letih na oddelku skoraj nemogoče zgraditi konsistentno, lastnim ciljem in potrebam ustrezno shemo predmetnika ter voditi politiko novega zaposlovanja;

- treba se je bilo na hitro in brez pravih priložnosti za poglobljen, iz svojih lastnih potreb in zmožnosti izvirajoč premislek odzivati na zahteve in pobude, ki so prihajale vseskoz od zunaj, zara-

di sprememb univerzitetne zakonodaje in pravilnikov (na primer spremembe podiplomskega študija ali uvajanje nabirnega sistema);

- po odpravi sprejemnih izpitov, uvedbi eksterne mature in z naraščanjem vpisa na fakulteto je začela vidno padati raven literarnozgodovinske in splošne izobrazbe študentk in študentov (simptom: neka študentka, ki na izpitu ni znala omeniti nobenega tujega in domačega klasika satire, je na podvprašanje za prvo pomoč, kdo je znani sodobni satirični dramatik in obenem poslanec, gladko odgovorila, da - Ivo Hvalica);

- zaradi množičnega študija na univerzi je otežena osebna povezava med študenti, učitelji in asistenti, tako da se je razširila strokovna polpismenost vse do najvišjih letnikov;

- literarnovedna predavanja in seminarji na slavistiki niso ravno magnet za študente z drugih smeri, ki bi jih tja pripeljale učiteljeva oseba, ideja in beseda, ne pa obveznost študijskega programa;

- v zadnjih letih je začela močno zastajati nekoč živahna mednarodna znanstvena iniciativnost oddelka (intervali med simpoziji Obdobja so vedno daljši, pri iskanju in uresničevanju novega koncepta tovrstnih prireditev pa je bilo in je še veliko težav);

- osrednje periodične publikacije, posvečene slovenistični literarni vedi, se zadnji dve leti ubadajo ne le s finančnimi zagatami in z zaostanki pri izhajanju, ampak tudi z usihanjem kakovostnih literarnozgodovinskih prispevkov;

- v strokovno-znanstveni sferi ostajajo publikacije slovenističnih literarnih zgodovinarjev najpogosteje brez kritičnih ali kakršnih koli odzivov;

- stroka že nekaj let ne zmore skoraj nobenih kakovostnih in vsebinskih javnih diskusij, polemik;

- slovenistična literarna zgodovina se je (z razumljivo izjemo književnih didaktikov) držala preveč ob strani pri oblikovanju temeljnih ciljev, vsebin in novih učnih načrtov za pouk književnosti v osnovnih in srednjih šolah, čeprav bodo ravno ti odločilno vplivali na to, kakšni ljudje se bodo v prihodnosti vpisovali na oddelek;

- slovenističnih literarnih zgodovinarjev praviloma ni zaslediti med splošnokulturnimi publicisti, ki bi vplivali na javno mnenje

z idejami, zanimivimi onkraj akademskih plotov ...

Grmada opažanj in vprašanj, ki niso izrečena od zunaj (saj sem del opaženega tudi sam), opozarja, da bo tale zapis subjektiven in esejističen ter da bo nihal med abstraktnim in konkretnim. Določa in omejuje ga perspektiva, ki izhaja iz ožjega, posebnega konteksta, iz pogleda bivšega oziroma tretjinskega člana Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ta kontekst pa za celotno stroko ni obrobjen, saj je ljubljanska slavistika od ustanovitve univerze leta 1919 do danes upravičeno veljala za matično slovenistike. Poleg tega na življenje literarne vede na oddelku že vseskozi delujejo razen notranjih medosebnih in medgeneracijskih razmerij tudi epistemološke, kulturno- in idejnozgodovinske, politične in ekonomske silnice, ki fakultetne razmere presegajo ter vplivajo na položaj in vlogo slovenistične literarnovedne discipline v celoti. Pojmovnik, metodologija, predmeti in cilji stroke so sicer res zadeve duha, intelekta in samoregulacijskih mehanizmov v zgodovini idej (na primer načela menjave nasprotujočih si teženj), vendar so vpeti v konkretne izjave oseb iz krvi in mesa, njihovi izjavljalci pa so obenem nosilci vlog, ki zasedajo določen družbeni položaj. To pojmovno raven stroke včlenjuje v diskurz, v materialnost družbene interakcije. Vse omenjene duhovne razsežnosti literarne vede so si morale utirati svoj življenjski prostor in/ali preverjati svojo vrednost – nekdanj pod plaščem ideološkega monologa in marksistične metaznanosti, danes pa na tržišču idej in v konkurenci z drugimi disciplinami. Bile so in so še zmeraj na preizkušnji, koliko in za koga so veljavne, primerne, potrebne, smiselne, tvorne, celo uporabne in koristne.

Menjava generacij in njen družbenozgodovinski kontekst

Domnevna kriza slovenistične literarne vede ima korenine ne samo v menjavi generacij, čeprav ni brez zveze z njo. Kot se lahko poučimo iz *Zbornika Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989* (Ljubljana 1989), so se fakultetni oddelki v svoji zgodovini večkrat spopadali s kritičnim primanjkljajem ustrezno habilitiranih učitel-

jev in iskali zasilne rešitve; na slavističnih literarnozgodovinskih katedrah pa je stiska, primerljiva s sedanjo, nastala v letu 1959, po » aferi Slodnjak«. Tedaj je vrzel po prisilno odstranjenem profesorju in njegovih asistentih moral zapolniti – poleg že upokojene profesorice Marje Boršnik – prav starejši del rodu literarnih zgodovinarjev, ki se je upokojil pred kratkim. V tistih letih so se Borisu Paternuju in Francu Zadravcu postopno pridružili nekaj mlajši kolegi Matjaž Kmecl, Helga Glušič in Jože Koruza. Krizni položaj stroke je pred nastopom omenjene generacije nastal zaradi izjemnega interesa tedanje politike za nadzorovanje slovenske literature in – morda še bolj – za ideološko primerno javno podobo njene zgodovine. Komunistično oblast in njene ideološko-operativne eksponente na univerzi je namreč v povojnem obdobju »socialistične kulturne revolucije« (Aleš Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija: Slovenska kulturna politika 1953–1962*, Ljubljana 1995, 281–290) skrbelo, da ne bi kdo (v tem primeru profesor Slodnjak) s svojo nepredvidljivostjo in sumljivimi nazori ogrozil njenega ideološkega monopola. Komunistični ideologi so namreč tedaj posebno vrednost v svojem mišljenjskem monopolu pripisovali literaturi in literarni zgodovini ter tako paradoksalno prevzeli, podaljšali in prilagodili ravno ideologijo slovenskega meščanstva, njihovega »razrednega sovražnika«. Književnost so videli kot – v zgodovini slovenske kulture privilegirano – glasnico nacionalnih, socialnih, etičnih in političnih idej ter predstavnico estetskega kanona, nobena izmed teh njenih vlog pa ni smela radikalno spodkopavati komunističnega gospostva. In literarna zgodovina? Iz nje je bilo treba odstraniti ali vsaj marginalizirati in omejiti domet metodologij, ki niso bile združljive z metanaracijo dialektičnega materializma, in izključiti možnost, da bi bili v literarnozgodovinski kanon in pouk vključeni pisatelji, zaznamovani kot sovražniki novega sistema (Slodnjak se je v svoji *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin 1958, lotil Franceta Balantiča), ali da bi pisci, ki so nosili stigme reakcionarnosti, buržoaznosti, dekadenci ipd., utegnili biti obravnavani brez negativnega predznaka.

Revolucionarni obračun s Slodnjakom in njegovimi je kot slaba vest obvisel nad zgodovino oddelka, čeprav se je spomin na ta

dogodek – po moji izkušnji – vračal le občasno, zvečine v obliki govoric in nedoločnih namigov. Kljub temu pa je mogoče dokazati, da si oblast z novo garnituro literarnih zgodovinarjev ni zagotovila zvestega projiciranja uradnih ideologemov, protežiranih predstav in znanstvenih metod v diskurz stroke. Slovenistična literarna zgodovina si je namreč, podobno kot sistema umetnosti in literature, v 60. letih in na začetku 70. let že zagotovila relativno avtonomijo, v kateri vladajoči ideologiji in njeni metaznanosti sicer ni frontalno nasprotovala (tega od filološke vede konec koncev tedaj tudi ne bi bilo umestno pričakovati), jo je pa mehčala ter načenjala njeno monološkost. Na eni strani je naklonjeno obravnavala avtorje, dela, žanje, tematike, ideje in avtorje iz kanona, ki ga je sprejemal in podpiral uradni monolog, diskretno in zvečine netendenciozno izkazovala soglasje s temeljnimi in osrednjimi vrednotami tedanjega sistema, a se je po drugi strani z razumevanjem posvečala tudi nezaželenim pisateljem, temam, smerem ali obdobjem ter večkrat vidno simpatizirala z literarnimi eksistencialisti, modernisti in avantgardisti, predvsem pa izrazito modernizirala svoj razpravljalni jezik in metodologijo. S tem se je evropeizirala, se kapilarno odpirala relevantnim novatorskim spodbudam z Vzhoda in Zahoda (nemški imanentni interpretaciji in literarni stilistiki, eksistencializmu, ruskemu formalizmu, praškemu in francoskemu strukturalizmu, frankfurtskemu in francoskemu neomarksizmu).

V modernizirani metodologiji je prevladoval poudarek na estetskih strukturah samega literarnega dela kot izhodišču in cilju literarnozgodovinskih raziskav. Gre za prežitke meščanskega esteticizma (estetskost literature je bila končna vrednota že Ivanu Prijatelju, enemu izmed utemeljiteljev stroke), ki vladajočim strukturam sicer ni mogel biti po godu, saj se ni skladal z doktrinami »znanstvenega socializma«, vendar pa njihovega ideološkega monopola s svojimi raziskavami imanentno umetniškega na prvi pogled ni mogel resneje ogroziti. Poleg tega so slovenistični literarni zgodovinarji svoj imanentizem in »formalizem« sami vseskozi popravljali z materialističnimi, sociologizirajočimi in historizirajočimi razlagalnimi postopki, vrednostnimi sodbami ali – redkeje – s sklicevanjem na »klasike marksizma« in njihove slovenske adeptne. S tem so se po eni

strani totalitarnemu diskurzu resda prilagajali (si zagotavljali njegovo tolerantnost in naklonjenost). Toda po drugi strani so ga od znotraj vendarle pluralizirali, relativizirali in mehčali, in to ravno na enem izmed zanj najboljčutljivejših področij, povezanem z državnimi ideološkimi napravami (kulturo, literaturo, humanistiko, univerzo, šolstvo).

Če je torej največji personalni krizi slovenistične literarne vede v preteklosti botrovala hipertrofija zunanjega ideološkega interesa, bi za zdajšnje razsulo na katedrah istega oddelka zelo težko rekli, da je zanj kakor koli krivo ideološko vmešavanje. Ravno nasprotno: prej gre za ravnodušnost politike in širše javnosti tako do oddelka kot do slovenske literarne zgodovine. V tej luči je nadvse zanimiva primerjava z zgodovinopisjem. To v zadnjih desetih, petnajstih letih doživlja tudi po odhodu starih pravi razcvet (veliko mlajših zgodovinarjev, novih raziskovalnih tem, pristopov, odmevnih in zanimivih glasil ter monografij), a je deležno tudi izrazito zainteresirane javne, politične diskusije in celo ideoloških anatem, pred katerimi ni imuna niti »mlada demokracija«. Očitno je, da boj za globalno (re)interpretacijo slovenske in evropske preteklosti, ki spremlja razpad bivšega režima in njegovo posmrtno življenje v tranzicijski družbi, poteka na polju, kjer naj bi veljala zgolj »gola dejstva«, fakticiteta dogodkov, in to takšnih, ki pokrivajo vse družbene segmente in vso antropološko pojavnost, od sanj in duha do smeti in telesnih iztrebkov. Literatura s svojim *fikcijskim* upodabljanjem življenjske totalitete ter z omejenim dometom svojega družbenega funkcioniranja očitno ni več nekaj, ob čemer bi bilo vredno goreče križati meče. V primerjavi z interesom politikov, publicistov in razumniških elit za zgodovino so občasne praske v zvezi z »zamolčanimi avtorji« in domnevno podcenjenimi pisatelji od baroka do sodobnosti (še) nekaj povsem obrobnega, čeprav nakazujejo, da v literarnovednem razpravljanju prihaja na površje ne samo raznovrstnost metod, ampak znova tudi izrazitejši ideološki, nazorski pluralizem.

Že v uvodu sem omenil metaforo o očetih in sinovih. Med rodod starejših literarnih zgodovinarjev, ki so se v zadnjih letih upokojili, in tistimi, ki zdaj v velikih težavah lovijo vajeti, zelo manj-

ka močna vmesna učiteljska generacija (rojena okrog 1940–50), tista, ki bi ji pripadal pokojni Tone Pretnar (tudi on vse predolgo ni dobil priložnosti za popolno uveljavitev svojega znanja in sposobnosti). Kaj je bilo temu krivo, bi bilo treba še raziskati: so bili morda to žalostna in druga življenjska naključja (kakršna je bila smrt profesorjev Koruze in Pretnarja), neusklajeno dolgoročno načrtovanje razvoja na oddelku, maloštevilnost tistih, ki so hoteli ali mogli doseči doktorat iz literarnih ved, skrb ustoličenih profesorjev za ohranitev njihovega lastnega položaja, »doktrine« in prestiža, prikrite in odkrite medosebne napetosti, zamere in občutljivosti ali omejene možnosti za namestitve zaradi komunističnega antiintelektualizma ali togega sistematiziranja delovnih mest in slabega financiranja univerze v demokraciji, morda – v prejšnjem sistemu – uveljavljanje kriterija moralno-politične primernosti in vpletanje »organiziranih sil« na fakulteti? Kakor koli že, gotovo ni mogoče s prstom pokazati na enega samega krivca. Toda odsotnost generacije med »očeti« in »sinovi« je pretrgala razvoj te discipline in razmajala trdnost podlag za navezovanje na sodobne literarnovedne koncepcije. Če bi se najmlajši rod mogel formirati tudi ob učiteljih, ki bi bili docela doma v tedaj sodobnih literarnovednih šolah (denimo, v hermenevtiki in teoriji recepcije, strukturalizmu in semiotiki), bi mu bilo precej olajšano sledenje novim razvojnim tokovom v stroki, priključek nanje bi bil zanesljivejši, tudi zato, ker bi bili napeljeni ustreznimi mednarodni stiki.

*Usoda nacionalne literature in vede o njej v postkomunizmu
in postmoderni*

Že poskus nekoliko bolj poglobljenega vpogleda je pokazal, da menjava generacij sama na sebi ni vzrok za domnevno krizno stanje. Oboje je povezano tudi s spremembami v literarnem, šolskem in znanstvenem sistemu, nastalimi pod vplivom ideološko-vrednostnih, ekonomskih, političnih, pravnih in institucionalnih transformacij slovenske družbe, zlasti v obdobju državne osamosvojitve in prehoda iz nedemokratske v demokratično ureditev. Nič manj pa

stroke ne prizadevajo notranji razvojni procesi v literarni vedi doma in na tujem.

To, da so videti razmere za literarnovedno slovenistiko krizne, izvira med drugim iz drugačnega vrednostnega vložka v slovenskost, slovenističnost in iz spremenjenih družbenih pogledov na predmet slovenske literarne zgodovine. Z osamosvojitvijo Slovenije in uvedbo večstrankarskega parlamentarizma je slovenska književnost izgubila velik del naboja, ki je izviral iz njenega notoričnega poslanstva, da kot kulturna ustanova s svojo govorico kompenzira manjkajočo državno samostojnost in – v povojnem totalitarizmu – zatiranje svobodnega idejnega in političnega večjezičja. Narodotvornost slovenske književnosti, ta ideologem porazsvetljenskega meščanskega nacionalizma, je bila sicer v temeljih dekonstruirana že dolgo pred osamosvojitvijo. V sami književnosti so to storile vsaj neoavantgarde od srede 60. let naprej (naj omenim samo ludistično karnevalizacijo slovenskega literarnega kanona), v literarni vedi in sociologiji pa je narodnopotrjevalno vlogo slovenske književnosti skoraj sočasno začela kritično obravnavati cela vrsta piscev, od Dušana Pirjevca in Borisa Paternuja do Matjaža Kmecla, Dimitrija Rupla in Rastka Močnika. Tako je kritika »prešernovske strukture« postala domala obče mesto, vgrajeno v moderni literarnozgodovinski kod kot eden izmed znakov, ki ga ločujejo od narodnega »romantizma« tradicionalne filologije. Čeprav književnih del že dolgo skoraj nihče ni jemal kot imaginarni izraz narodnega gibanja, pa so pisatelji in kulturniška inteligenca do osamosvojitve ohranili nekdanjo avtoriteto tistih, ki najbolj verodostojno artikulirajo in definirajo, kaj je družbeni in politični »narodov blagor«. Prek njih je v zaostrenih konfrontacijah s srbsko-jugoslovanskim unitarizmom v osemdesetih letih tudi besedilni korpus slovenskega literarnega kanona – tako kot v prejšnjem stoletju skupaj s knjižnim jezikom – morda še zadnjič odigral vlogo ključnega argumenta za oblikovanje in ohranitev narodne identitete. Zanimivo je, da ob poosamosvojitvenem enoumju »evropskih integracij« komaj kdo še omenja slovensko književnost kot steber narodove »hiše biti«. Z upadom tovrstnih ideoloških vlaganj in projekcij v slovensko književnost je razumljivo, da so elite novega poli-

tično-upravnega razreda in zvezde medijske mašinerije »iz arene življenja« skoraj spodrinile pisatelje in kulturniške razumnike (njihovi kritični apeli ne najdejo več univerzalnega naslovnika, ampak, tako kot je bilo za večstrankarsko ureditev tudi na Slovenskem normalno vse do socialistične revolucije, govorijo v prid ene izmed političnih opcij). S tem pa so pri splošnem družbenem prestižu izgubili tudi tisti, ki imajo književnost za predmet svoje znanosti – njihovi poklici, ustanove in stroka.

Širšo družbeno relevantnost stroke bi sicer lahko rešilo in celo *spodbudilo* to, da bi književnost, rešeno njene narodotvorne in demokratizacijske službe, še vedno cenili kot pomembno vrednostno področje, na katerem so reprezentirane osrednje vrednote današnje kulture. Toda tudi v tem pogledu se je v Sloveniji in vsem zahodnem svetu od 60. let tega stoletja naprej marsikaj usodno spremenilo. Postmoderna doba je s svojo dehierarhizacijo vrednostnih sistemov močno zamajala kriterije za to, kaj so sploh osrednje, reprezentativne, vrhovne vrednote ter kdo je njihov subjekt in na katerem področju se izražajo. Razmahnila so se tudi nova občila (televizija, video, internet), ki književnosti sicer niso zamenjala, so ji pa odjedla velik del naslovnikov in njihovega interesa. Branje leposlovja je bilo že v prejšnjem stoletju večinsko zadeva mlajše, šolske in študentske populacije in – mimo učnih obveznosti – prepleteno z uživanjem prostega časa. Tudi danes ne bi bilo bistveno drugače, toda vsi, ki imamo šoloobvezne otroke, vemo, kje preživijo največ svojih prostih ur.

To, da je postala književnost v postindustrijski družbi samo ena izmed oblik obtoka kulturnih pomenov in še to za večino ne najpomembnejša, je ponekod po svetu že spremenilo perspektivo literarne vede. Ta se čedalje bolj, tudi na ravni institucionalne organiziranosti univerz, zliva v tako imenovane raziskave kulture (*cultural studies*), kjer so interdisciplinarno in enakopravno obravnavani tradicionalni umetnostni mediji in nove oblike elektronskega (estetskega) komuniciranja.

John Guillory je v izvrstni sociozgodovinski študiji o literarnem kanonu (*Cultural capital*, Chicago 1993) ugotovil, da literatura danes v razvitih zahodnih družbah izgublja vlogo »kulturnega

kapitala«. Izobraženci meščanske dobe so si (nekako od 18. stoletja naprej) omogočali družbeno napredovanje s simbolnim izkazovanjem svoje razredne in narodne pripadnosti, to pa je od njih zahtevalo dokaze o pismenosti, kulturni razgledanosti, elokvenci. Mednje je sodila zmožnost, da v posameznih izjavnih položajih (na primer v kavarniškem pogovoru s kakšnim vplivnim posameznikom) najdejo ustrezní register knjižnega jezika in prikličejo temi primerne drobce iz nacionalne literarno-kulturne zakladnice. S tem je literarna razgledanost sestavljala bistven del »kulturnega kapitala«, ki ga je posameznik (meščan) mogel vložiti v svoje družbeno napredovanje. Dostop do jezikovnega in književnega kapitala je prek različnih sit in omejitev uravnavalo šolstvo. Današnje upravljalske elite pa po Guilloryju te potrebe nimajo več, za svojo promocijo in za večino komunikacijskih položajev jim zadostujejo bolj tehnično-pragmatična znanja.

Odsev takšnega miselnega ozračja je danes pri nas tudi tendenca vse večje marginalizacije književnega pouka in favoriziranje funkcionalnega jezikovnega opismenjevanja v slovenskih gimnazijah. Včasih je veljalo, da si svojo elokvenco najbolje kultiviral s tem, da si bral čim več »dobrih knjig«, zdaj pa jo bo treba vaditi ob številnih vzorcih »neumetnostnih besedil«. V književnosti šolski reformatorji očitno niso videli prav veliko vsebin, ki bi bile mladostnikom nujno potrebne, saj so ji odmerili le še polovico ur pri predmetu slovenščina, matura iz predmeta pa se da gladko narediti, ne da bi dijak imel solidno literarnozgodovinsko orientacijo in splošnokulturno razgledanost.

Menjava paradigem in fragmentarizacija discipline

Če se vrnemo k pojavnim oblikam »krize« v slovenistični literarni vedi na ljubljanski univerzi, je treba omeniti fragmentarizacijo polja njenih raziskav in poučevanja. Pri nastopanju mlajših literarnih zgodovinarjev so bili premiki literarnovednih paradigem manj očitni kot drugod po svetu. Celó najnovejši spisi njihovih starejših kolegov ustvarjajo vtis, kot da se v literarnovedni

metodologiji ni še nič bistvenega spremenilo, in ponujajo recepte za inovacije iz tujine (profesor Paternu za »odprto«, dekonstrukcijsko branje, profesor Kos za novi historizem), čeprav se te in podobne reči dogajajo pri nas že več kot desetletje. Neopaznost sprememb literarnovednih paradigem v delih mlajših znanstvenikov izvira delno iz drugačne socializacije njihovih spoznanj: večina med njimi si s svojimi objavami ni ustvarila imena v širši kulturni javnosti, sploh pa nobene avtoritete ali karizme. Delno pa prikritost metodoloških premikov v slovenistični literarni vedi pokaže primerjava z razvojem na Zahodu, kjer so se raziskovalni pogledi sproščeno soočali v odkritih, bogatih in produktivnih, vendar ne osebno omalovažujočih polemikah, in to pogosto z reinterpretacijami del, ki sodijo v klasiko, ali z drugačnim razlaganjem obdobj, razvojnih procesov, žanrov in tem (na primer dekonstrukcijsko branje Rousseauja, romantikov in postromantikov in Prousta ali dva zbornika novega historizma z značilnim naslovom *Alternative Shakespeares*, 1985, 1996). Pri nas pa je akademsko prizorišče – zaradi maloštevilnosti igralcev na njem (vsak se tako rekoč vsak teden sreča z vsakim) ter občutljive razporeditve moči in vpliva – glede kritičnih diskusij, znanstvenih polemik neverjetno zavrto in poraja pravcato psihopatologijo vsakdanjega življenja. Tudi zato je nastal vtis, kot da se mlajši s figurami Očetov niso želeli spoprijeti na njihovem ozemlju, denimo z novim branjem Prešerna ali Cankarja, s kritiko velikih literarnozgodovinskih in tipoloških sintez, z odkrivanjem in kanonizacijo prej prezrtih avtorjev. Raje so se področjem svojih učiteljev izognili in si izbrali drugačna težišča pri izbiri predmetov obravnave, takšna, ki so jih predhodniki očitno imeli za manj pomembna.

V tem pa je vendarle bila neka implicitna polemika z literarnozgodovinskimi »mojstri«. Skoraj vsi mlajši slovenistični literaturologi so se pri svojih magistrskih, doktorskih in drugih delih pogosto odločali za obrobne teme. Že to odločitev bi lahko imeli za znak postmoderne dobe, ki je dala slovo »velikim pripovedim« (z literarnozgodovinskimi vred), se razpršila po marginalnih področjih ter nadaljevala tok modernizacije in sekularizacije – postopno racionaliziranje, razdiranje iluzij in idealitet, med katerimi je bila

tudi predpostavka o globljem, skritem smislu besednih umetnin in o neopisljivi izjemnosti njihove umetniškosti. Na obrobnihih temah pa so mlajši rodovi ljubljanskih literarnih zgodovinarjev preskušali še metodologijo, ki je bila od tiste, ki so jo gojili njihovi učitelji, drugačna, sodobnejša, po svoji temeljni usmeritvi bolj »deziluzijska«, sekularizirana, analitična, pripeta na natančno branje. Tone Pretnar je obravnaval verz in metriko ter uvajal strukturalistično-generativne, primerjalno verzološke in preštevne metode. Miran Hladnik se je lotil trivialne literature in njenih glavnih žanrov s stališč, ki očitno presegajo imanentizem in formalizem ter literarno vedo umeščajo v krog empiričnih družbenih znanosti. Irena Novak - Popov je sicer s pretežno strukturalističnimi metodami obravnavala slovenske moderne klasike, a z vidika figurativne oblikovanosti jezikovne površine njihovih del. Podpisani je disertacijo posvetil parodiji ter ob njej preskušal povezati bahtinovsko, poststrukturalistično, novohistorično in sistemsko perspektivo na književnost. Igor Grdina - med mlajšimi drugače izjemen po svojem polemičnem zamahu zoper avtoritete - je vzel pod lupo avtobiografijo, žanr, ki se iz beletristike močno nagiba v zgodovinopisje, ter temu primerno na veliko zajemal tudi iz najnovjših metod zgodovinopisja. Igor Saksida vztraja pri temeljitem študiju zvrsti, vrst, oblik, tem in funkcij mladinske literature, kjer upošteva dognanja teorije bralnega odziva in kulturologije. Aleš Bjelčevič, ta je bil habilitiran nazadnje, pravzaprav nadaljuje Pretnarjevo delo in se posveča teoriji in zgodovini svobodnega verza v primerjalnoslavističnem kontekstu.

Nihče med mlajšimi ni svoje znanstvene poti zastavil tako, da bi sistematično in z ambicijami sinteze obdeloval velike avtorje, reprezentativne literarne vrste ali obdobja. Odločitve za dotlej zane-marjena, obrobna problemska področja so zato privedle do razpršitve, fragmentarizacije discipline in začasne izgube nadzora nad slovensko literarno klasiko, nad kompetentnim in metodološko prenovljenim poučevanjem kanona. Nad mlajšimi slovenisti še vedno visi shema predmetnika, kot jo je zasnoval prejšnji rod v skladu s svojimi raziskovalnimi interesi in predstavami o relativno homogenem korpusu slovenske elitne literature, njim (nam) samim

pa koncepcije študijskega programa ni uspelo izdelati. Prav tako obremenjujoče je pričakovanje, da morajo napisati novo, drugačno, »svojo« literarnozgodovinsko sintezo. Omenjeni imperativ lahko primerjamo s fantazmo »velikega teksta«, ki je strašila slovenske literature od Ivana Cankarja do Josipa Vidmarja. Toda sinteza na ravni sodobne literarne vede ne more biti kompilacija, sestavljena iz »zgodovinskega okvira«, bio-bibliografij, površnih interpretacij besednih umetnin, nezanesljivih kavzalnih hipotez in vrednostnih sodb. Lahko gre kvečjemu za hote uporabno, priročniško montažo, za esejizirano naracijo ali pa za zahteven skupinski projekt, ki bi analiziral procese v celotnem literarnem sistemu (korpuse, zvrsti, vrste, tematike, oblike in jezik literarnih tekstov ter zgodovinske, kulturne, družbene in institucionalne dejavnike, ki vplivajo na njihovo produkcijo, distribucijo, recepcijo in komentiranje). Fantazmi o »veliki sintezi« pa bi lahko postavili nasproti še en ugovor: Kdo med najpomembnejšimi inovatorji v svetovni literarni vedi je postal vpliven z literarnozgodovinsko sintezo? Moderna stroka je napredovala ravno v delih, posvečenih parcialni tematiki, celo na videz minornim temam, toda v teh okvirih je prispevala globlje uvide v občeliterarno problematiko. Zato v odsotnosti sintez na Slovenskem ni treba videti za razvoj stroke nič apokaliptičnega. Posvečanje parcialnim problemom je ravno znak iskanj novega in drugačnega.

Pomen in ravni krize

Zdaj bo že čas, da oblikujem določnejši odgovor na uvodna vprašanja o krizi v slovenistični literarni vedi. Za to pa je treba premisliti, kaj kriza sploh je in ali je kot označevalec primerna za interpretativno-vrednostno povzemanje doslej obravnavane problematike. Paul de Man je leta 1983 v eseju *Kritičstvo in kriza* (iz knjige *Slepota in uvid*, Ljubljana 1997) opozoril na skupno etimologijo besed *kritika* (ta v angleščini pomeni približno isto, kot pri nas »literarna veda«) in *kriza*. V Snojevem *Slovenskem etimološkem slovarju* (Ljubljana 1997) lahko preberemo, da *kritik* izvira iz lat. *criticus*, ta pa iz gr. *kritikós* ('razsoden, kritičen, sposoben raz-

likovati'). Zadnji izraz je soroden gr. *kríno* ('odrežem, ločim, odločim, razsodim'). Beseda *kríza* pa izhaja iz lat. *crisis* ('odločitev, ločitev'), to pa iz gr. *krísis* ('odločitev, ločitev'). Kríza je sprva v evropskih jezikih pomenila 'odločilni, kritični trenutek v razvoju bolezni'. Beseda *kríza* torej izvorno ni imela negativnega, depresivnega, apokaliptičnega prizvoka. Ravno nasprotno. Implicira etiko in strategijo odločitve, nujnost dejanja opredelitve, razločevanja med »dobrimi« in »slabimi« možnostmi. Čeprav je v njeni podlagi pomen 'bolezen', razumljen lahko tudi širše (na primer »bolezen stoletja«), pa je sama *kríza* bolj povezana s subjektovo percepcijo, občutljivostjo, z intelektualnim prepoznavanjem takšne danosti, njene bolezenske simptomatike (spoznati je treba, kateri je tisti 'odločilni, kritični trenutek v razvoju bolezni') ter s tem, da se mora do tega dejavno opredeliti.

De Man je s primerjavo med etimologijama *kritike* in *kríze* pravzaprav hotel povedati, da je kríza notranja lastnost literarne vede kot moderne discipline, še več, njeno trajno, normalno stanje. To se po njegovem v 20. stoletju kaže kot pospešeno menjavanje literarnovednih smeri, šol in paradigem. Včerajšnja inovacija že danes postane muzejski eksponat: fenomenologija detronizira eksencializem, njo potisne v ozadje formalizem s strukturalizmom, njiju zamenja dekonstrukcija itn. Tako se ob istem leposlovnem korpusu kopičijo različna, nasprotujoča si tolmačenja njegovih pomenov, analize, ki spodbijajo ali omejujejo druga drugo. Zato nastaja vtis o relativizmu, poljubnosti pomenov, vrednot in struktur literature, o popolni in neskončni izmuzljivosti predmeta obravnave ter o teoriji kot igri. Ker kríza implicira dejavnost intelektualnega razločevanja, odločanja, je literarna veda na nestabilnost svojega predmeta in metod odgovarjala z rastočo samorefleksijo. Vedno bolj se je ukvarjala s sabo, s svojimi metodami, cilji, družbenozgodovinskim položajem. George Steiner je v knjigi *Resnične prisotnosti* (izšla je leta 1990, odlomek iz nje pa so čez dve leti prevedli v številki 126–127 *Nove revije*) opozoril na to, da se je samorefleksivnost tako razrasla, da se je skoraj izgubil stik z neposredno izkušnjo branja literarnih del. Tega po njegovem preučevanje metaliterature (na primer Derridaja) ne more nadomestiti.

Razloge za opisano krizo zahodne (in z njo slovenske) literarne vede lahko iščemo v nekaterih splošnih potezah postmodernega stanja na področjih spoznavne teorije, zlasti v dehierarhizirani pluralnosti epistemologij. Na Slovenskem je filozofijo destrukcije metafizične Resnice med prvimi izrazil Tine Hribar, in to v jedrnatih in razumljivi obliki (tako poljudni, da se je zlahka prelila v javni diskurz in tam botrovala neštetim manipulacijam). V sklepu knjige *Resnica o resnici* (Maribor 1981) je zapisal: »Resnica o resnici je ta, da ni resnice o resnici in zato z resnico ne razpolaga nihče.« Takšna gnoseologija in ontologija sta kajpada temeljito problematizirali pojem »resnica« kot tradicionalen ideal sleherne znanosti. Drugi niz razlogov za permanentno krizo moderne literarne vede pa je povezan z že omenjenim razsulom metafizičnega (tudi moralnega, nacionalnega, političnega) prestiža besedne umetnosti, z njenim izgubljanjem vloge kulturnega kapitala.

Sem sodita tudi dezintegracija in politizacija literarnega kanona, to je temelja za literarnovedne raziskave, posplošitve in teoretične koncepcije. Na predpostavki, da kanon reprezentira ideologije kultur, nacij, družbenih skupin in razredov, se je v Združenih državah Amerike v 60. letih začel boj za ohranitev, razdor, pluralizacijo ali dopolnitev spiska avtorjev in del, obravnavanih na vseh ravneh šolstva. Tradicionalnemu literarnemu kanonu so kritiki iz vrst deprivilegiranih skupin (temnopolti, ženske, homoseksualci itn.) namreč očitali, da je postal v šolah sredstvo za hegemonijo bele, moške, zahodne, meščanske večine ter opora za oblikovanje njihovih dominantnih predstav, ideologemov (na primer večvrednost tako imenovane »zahodne kulture«, »civiliziranega sveta«). Boj za kanon – v Ameriki se še ni polegel, pri nas se še dobro sprožil ni – se je od 60. let naprej na obeh straneh Atlantika vezal še na razdiranje razlike med visoko in nizko (popularno) kulturo ter na spodbijanje elitističnega pojmovanja leposlovja kot posebnega, od drugih oblik označevanja bistveno različnega jezika. Vse to je vodilo v resno destabilizacijo pojma literatura. Ta pa je nujna podlaga za literarno vedo kot samostojno znanstveno disciplino.

Že francoska materialistična semiologija (Tel Quel, Julia Kristeva, Tzvetan Todorov), zrasla sredi revolucionarnih

študentskih gibanj, je v koncepciji literature videla zgolj ideološko slepilo, fetiš meščanske ideologije, češ da ni nobene bistvene razlike med besedili, ki jih imamo za literarna, in drugimi žanri. Če pa se literarna besedila v temeljih ne razlikujejo od drugih diskurzov, potem postaja vprašljiva tudi literarna veda. Njena avtonomija v sistemu znanosti se izkaže za odvečno. Zagovorniki takšnih stališč so do danes ponudili več alternativ, ki naj bi zamenjale literarnovedno disciplino in rekonfigurirale njeno raziskovalno polje (semiologija, teorija diskurza, Teorija, kulturološke raziskave ipd.). Seveda je to očitni znak krize literarnovedne stroke, avtonomije njenega predmeta, ciljev in metod.

Na Slovenskem so se takšne težnje pojavljale že od konca 60. let naprej, ko so materialistični semiologi oziroma markso-lakanovci v *Problemih – Razpravah* po francoskih vzorih spodbijali upravičenost pojma literatura, kritizirali njegovo buržoznost in zavračali smiselnost literarne vede v okvirih modernega znanstvenega sistema. Tudi manj bojeviti in radikalni teoretiki so – sicer zunaj tradicionalnih oporišč stroke (univerzitetne slovenistike in komparativistike) – uvajali ali zgolj promovirali strukturalne, numerične in semiotične raziskovalne postopke, ki naj bi bili značilni bolj za lingvistiko in druge znanstvene panoge. Janko Kos je zato v študiji *Razvojni premiki v slovenski literarni vedi po 1945* (izšla je v *Razpravah* akademijskega drugega razreda leta 1991) s stališča svojega razumevanja predmeta in metodološke specifikke literarne vede omenjene težnje identificiral kot znake krize v slovenski literarni vedi. S tega vidika torej kriza ni od danes, ni nič izjemnega.

Sklepi

V zadnjem delu tega eseja moram le odgovoriti na dileme iz uvoda. Kriza v slovenistični literarni vedi nedvomno je, vendar pa jo je treba razumeti brez katastrofičnih tonov. Kriza ni toliko stanje stvari kakor stanje zavesti, in to je lahko tvorno, stimulatívno stanje. Je ena izmed točk preloma, ko simptomi »razvoja bolezni« zahtevajo

intelektualno senzibilnost za prepoznavanje problemov in etično odgovornost za odločitve.

Kar zadeva kriznost *na oddelku* za slovanske jezike in književnosti, je stanje sicer alarmantno, a prehodno. Kliče k hitremu odzivanju in premišljenemu oblikovanju celostne strategije. Nekaj možnosti za reševanje zagat se odpira z nabirnim študijem, ki bo tudi študentom slovenistike omogočil, da v svoj študijski program vključijo predavanja in seminarje, ki so na voljo na drugih oddelkih, ustanovah, univerzah ali v tujini. Ali bi se podrl svet in razpadel rigidni sistem državnega financiranja, če bi slovenistom o baročnih pridigah govoril kdo s teološke fakultete, o modernem in postmodernem slovenskem pripovedništvu komparativist Tomo Virk ali mariborska slovenistka Silvija Borovnik, o ekspresionizmu pa raziskovalec ZRC SAZU Marjan Dolgan? Ali ne bi bilo v vesplošno korist, če bi visokošolski učitelji krožili z univerze na univerzo in – še bolj – z univerze v raziskovalne inštitute in narobe? Druga smer reševanja iz stiske je povsem nova zasnova literarnovednega predmetnika. Predstavljam si, da bi bil poudarek na večji izbirnosti predmetov in njihovih izvajalcev, manjših seminarskih skupinah, na bolj individualiziranem delu s študenti. Če ministrstva nočejo ali ne morejo plačevati humanistiki adekvatnih oblik študija, je treba namesto prakse prilagodljivega krparjenja oblast in vso javnost enkrat postaviti pred ostre alternative (denimo, ali si Slovenija lahko privoščiči, da odpravi slovenistiko, če se učitelji in študenti nočejo sprijazniti z neustreznimi študijskimi razmerami in regulativi). Študij bi temeljil na premišljenem, obvladljivem, fleksibilnem in preverljivem izboru obveznega branja in sekundarne literature (študentje bi ga obravnavali v tesnem sodelovanju z asistenti tudi na seminarjih in preglednih proseminarjih). Predavanja pa ne bi več nujno imela namena, da kako tematsko področje (na primer slovensko književnost 19. stoletja) pregledno in v celoti pokrijejo (to je vsekakor iluzija), ampak da vanj posegajo s temeljito obravnavo posameznih tem. Tretja prvina reševanja je že v teku: spodbujanje podiplomskega študija (tudi med učiteljstvom), ki zagotavlja širše znanstveno zaledje za strokovno periodiko ter za kadrovske popolitve doma in na tujem (na Dunaju prav zdaj iščejo profesorja

slovenske književnosti). Fakultetna literarna veda bi morala še pozorneje poiskati najprimernejše in najučinkovitejše poti za posredovanje svojih spoznanj v šolstvo. Ena izmed možnosti je uvedba književnosti kot izbirnega predmeta za tiste gimnazijce, ki jih besedna umetnost in humanistika bolj zanimata. Veliko rezerv je še v programih za mednarodno sodelovanje, izmenjavo profesorjev in študentov. Če na primer mednarodnih simpozijev pri nas ne moremo več redno prirejati sami, zakaj ne bi v pripravljalne odbore vabili tudi tujcev (ne nazadnje slovenistov po svetu ni tako malo)? Zamisli, ki sem jih nasul, nočejo soliti pameti nikomur, niti niso predlog za pravi program. Hotel sem le pokazati, kako je lahko kriza izziv za produkcijo alternativ pri reševanju zatečenih razmer.

Kriza na ravni *družbenega pomena* književnosti in stroke, ki se ji posveča, prinaša tudi po mojem mnenju dilemo, ali se bo literarna veda v dosedanjih institucionalnih okvirih postopno marginalizirala in postala ezoterična vednost maloštevilnih razumniških elit ali pa bo morala privoliti v pojmovno-metodološko ter institucionalno preureditev svojega znanstvenega in pedagoškega polja, in to v tesni navezavi na družboslovje, zgodovinopisje, kulturologijo in raziskave medijev. Prednost dajem drugi možnosti, čeprav tudi prva možnost nikakor ni slaba, seveda za tiste, ki se bodo odločili postati ezoteriki oziroma si bodo to lahko privoščili.

Na ravni *notranjega razvoja* stroke je kriza literarne vede naravno in trajno stanje, ne le pri nas, ampak povsod po svetu. Označuje jo nestabilnost njenega predmeta, s tem pa tudi njenih metod in ugotovitev; to nenehno poraja vprašanja o avtonomiji njenega razpravljalnega polja v sistemu znanosti. Ne skrbi me prihodnost, v kateri bi tudi literarnovedna slovenistika izgubila tradicionalne institucionalne in disciplinarne okvire in da bi se problemi, ki jih je doslej obravnavala znotraj njih, osvetljevali v povsem novih meddisciplinarnih in transdisciplinarnih kombinacijah, s pritegovanjem problemov, tem in metod, ki jih osrednji tok stroke doslej ni priznaval za svojo dediščino. Eno pa se mi zdi pri tem pomembno: da literarna veda (ali kakor koli se bo refleksija o literaturi imenovala) ne bi zabredla v rutinerstvo ali v povsem sekularizirano katalogiziranje literature in pri tem iz zavesti izgubila tisto,

kar je vsaj po mojem vsekakor treba ohraniti – *znanstveno sublimno*. Ta zasilni, megleni izraz namiguje na znameniti Pseudo-Longinov traktat o pesništvu (*Peri hypsous*, O vzvišenem, 40 po Kr.), ki je v poetiki problematiziral načela koristnega, verjetnega in primernega ter se zavzel za to, da se v poeziji začutijo tudi vizionarnost, imaginacija in »odmev duševne veličine«.

Z znanstvenim sublimnim mislim na transgresivni, presežni naboj literarnovedne refleksije, ki ga literarni teoretik ali zgodovinar vlaga v svoje besedilo kot pisatelj. Ne kot ironična podoba spodletelega stihoklepca, ki se zaradi neuspeha zateka h kritiki ali literarni vedi, ampak prav kot pisatelj, ki deluje v specifičnem žanru (literarnovednem diskurzu) in se v njem tudi *izraža*. Svoj predmet torej ne samo opazuje, analizira in popisuje (po avtomatizmu strokovnih konvencij), ampak v dialogu z literarnimi teksti in drugimi oblikami kulturnih procesov išče tudi odgovore na vprašanja, ki ga prizadevajo kot bitje (psihično, intelektualno, telesno, družbeno, religiozno ...). Ne gre mu samo za *mimesis*, tavitološko oblikovanje modelov za razumevanje danega, ampak tudi za *poiesis*, soustvarjanje v dialogu z drugostjo, vpisano v brane tekste, za razpiranje variantnosti, potencialnosti pomenov in za oblikovanje občutljivosti za neznano in nepredvidljivo predstavnost. To je vsaj po mojem eno izmed pomembnih gibal razvoja stroke in tisto, kar ji v življenju znanstvenika daje smisel.